

PLEMIČKA OBITELJ ABA U SLOVAČKOJ I HRVATSKOJ U RAZDOBLJU 13. – 14. STOLJEĆA

Peter SEDLÁK, Košice

Na osnovi postojećih saznanja historiografije i objavljenih vrela ukazuje se na značaj, rasprostranjenost (posjeda) i istaknute članove ugledne i drevne ugarske plemićke obitelji Aba na području Slovačke i Hrvatske u srednjovjekovnom razdoblju.

Jedna od najstarijih i najvećih plemićkih obitelji u Ugarskoj bili su od postanka kraljevine članovi obitelji Aba (Abe, slovački: Abovci). U prvoj polovini 11. stoljeća vladao je ugarski kralj Samuel Aba (1041.–1044.). U vrijeme svoje vladavine ojačao je zidine tvrđave Ujvár.¹ Nakon smrti kralja sv. Stjepana I. (997.–1038.) novim kraljem postao je Stjepanov nećak Petar Orseolo iz Venecije. Mađarska oporba bunila se protiv kralja stranca na čelu s palatinom Samuelom Abom, koji je okrunjen za novog kralja. Spor između Petra Orseola i Samelsa odlučio je riješiti njemački kralj Henrik III. Vođen idejom »pravoga kršćanskoga mira« izlazio je s vojskom više puta protiv Samuela i u ljetu 1044. godine u bici kod Ménföa ga pobijedio. Henrikovi vojnici nagnali su kralja Samuela Abu u bijeg i ubili ga kod rijeke Tise 1045. godine. Tvrđava Ujvár postala je centar Mađara – pogana.² Međutim Petar, sin Samuela Abe bio je kršćanin. Oko 1067. godine osnovao je kod Tise samostan Százd na čast Majke Božje i darovao mu imanja u Sabolčkoj, Zemplinskoj, Zarándskoj i Peštanskoj županiji. U vrijeme tatarskog prodora samostan je bio uništen. Godine 1267. Pud iz obitelji Aba iz bodrogkeresturske grane dobio je samostansko ima-

¹ B. VARSÍK, »Osídlenie východného Slovenska do 14. storočia«, *Príspevky k dejinám východného Slovenska* (dalje samo: *PDVS*), Bratislava, 1964., str. 15. Autor se drži mišljenja da je tvrđavu Ujvár sagradio Samuel Aba iz temelja. J. KERTÉSZ – A. FÓRIS – E. FOLLAJTÁR, »Községi adattár«, *Abauj-Torna vármegye, Vármegyei Szociográfiák VII*, Budapest, 1939., str. 160.

² J. ŠPIRKO, *Cirkevné dejiny II.*, Turčiansky sv. Martin, 1943., str. 484; F. KEMPF, »Abendländische Völkergemeinschaft und Kirche von 900 bis 1046«, *Handbuch der Kirchengeschichte III/1*, Freiburg – Basel – Wien, 1966., str. 289; R. MARSINA, »Slovensko ako súčasť uhorského ranofeudálneho štátu«, *Slovensko I. – Dejiny*, Bratislava, 1971., str. 222; P. RATKOŠ, »Slovensko v 10.–12. storočí«, *Dejiny Slovenska I. (do roku 1526)*, Bratislava, 1986., str. 171.

nje, kad mu je starija pisma o vlasništvu potvrdio kralj Bela IV. (1235.–1270.).³ Plemići Abe bili su u rodu s kraljevskom obitelji Arpadovića. Poslije (1290.) kraljica Elizabeta starija (Kumanka) za jednog člana obitelji Aba kaže da je »predragi kraljičin rođak«.⁴

U 12. stoljeću Abe su došli s područja rijeka Tisa i Tarna i zauzeli područja oko rijeke Hornád južno od Košica. Važnu ulogu tu je imala već od 11. stoljeća tvrđava Ujvár (*Novum Castrum*). Prema njoj se zvala velika kraljevska županija (komitat) *Novum Castrum* (mađ.: Újvár, slovački: Nový hrad). Starija slavenska tvrđava (mađ.: Óvár) bila je sjevernije u blizini Košica na području današnjega sela Seňa na lokalitetu Hradová (mađ.: Várhely).⁵ Od 13. stoljeća ona se zove nova tvrđava Abaújvár i županija je dobila ime *Abauj vármegye*, ili na slovačkom Abovska župa, Abov (mađ.: Abaúj). Ime Aba u tim naslovima govori nam da su članovi ove ugarske obitelji imali najveći gospodarski i politički utjecaj na ovom području, premda se tvrđava Abaujvár naziva po imenu svoga utemeljitelja Samuela Abe. Do 20. stoljeća sačuvana imena na ovom području, kao Abaujkér, Abaujlak, Abaujszántó, Abaujvár⁶, potvrđuju da su se ova sela zvala prema županiji u kojoj su postojala.

U 12. stoljeću Abe su imali u posjedu selo Krásna nad Hornádom (*Ciploc, Széplak* = Ljepa Ves), gdje su sagradili benediktinski samostan i trobrodnu romaničku crkvu Majke Božje. Godine 1143. već gotovu crkvu posvetio je egerski biskup Martyrius. Župan Dionizije, u prisutnosti krasnanskog opata Ivana, oporučno je 1280. godine Abin krasnanski posjed ostavio Andriji, sinu Davidovu od roda Aba.⁷

Jugoistočno od današnjeg sela Kecerovce⁸ Abe su dobili vlastelinstvo Lipovec i sagradili tvrđavu istog imena (*Lipouc, Lypolch, Lypoulch*). Neki povjesničari tvrde da je već gotovu tvrđavu kupio Demetrije Aba oko 1229. godine,⁹ no neki misle da su Abe nju sagradili oko polovine 13. stoljeća. No čini se da je drugo mišljenje ispravnije, jer kad je Koloman, herceg Slavonije i Galicije, sin kralja Andrije II., prodao 1229. konfiscirano veliko imanje Lipovec, u sačuvanom izvoru tvrđava se ne spominje. Pismo se prvi put spominje

³ B. KOVÁCS, *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger, 1987., str. 126–127. Dva km od današnjega grada Tiszakeszija proveli su 1965. godine arheološka iskapanja. Na malom otoku u blizini rijeke Tise arheolozi su našli groblje i temelje crkve iz 11. stoljeća.

⁴ J. JANČULA, *Predturska povijest Našica*, Našice, 1996., str. 37; B. KRMPOTIĆ, »Članovi plemićkog roda Aba-Khán – gospodari Našica od 1229. do 1403.«, *Našički zbornik 5, Prilozi za povijest grada*, Našice, 1999., str. 12.

⁵ D. ČAPLOVIČ, *Včasnostredoveké osídlenie Slovenska*, Bratislava, 1998., str. 142.

⁶ J. KERTÉSZ – A. FÓRIS – E. FOLLAJTÁR, »Községi adattár«, *Abauj-Torna vármegye, Vármegyei Szociográfiák VII.*, str. 158–160; B. VARSIK, »Osídlenie východného Slovenska do 14. storočia«, *PDVS*, str. 29.

⁷ B. POLLA, *Košice – Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom*, Bratislava, 1986., str. 57, 60–61, 297–299. Krásna n/H danas je dio Košica. Prema arheološkome istraživanju na mjestu opatske crkve (Breh) postojala je već prije 1143. godine jednobrodna crkva. I. SUGÁR, *Az egri püspökök története*, Budapest, 1984., str. 43; M. VANČO, *Stredoveké rotundy na Slovensku*, Bratislava, 2000., str. 119–120. Na lokalitetu Breh iznad Krásne n/H bila je također na uglu samostana sagrađena rotunda najvjerojatnije u 12. stoljeću. Služila je kao privatna kapelica za redovnike.

⁸ Selo Kecerovce osnovano je 1975. iz starijih sela Kecerovské Pekl'any i Kecerovské Kostol'any. Kecerovský Lipovec ostao je samostalan.

⁹ E. KRIŽANOVÁ – B. PUŠKÁROVÁ, *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*, Bratislava, 1990., str. 107.

1282. godine. Koloman je konfiscirao Lipovec izvornome vlasniku Lovri, jer je spalio mnoga sela u Slavoniji.¹⁰ Demetrije je kupio imanje za 1000 srebrnih maraka. U 13. stoljeću to je vlastelinstvo bilo teritorijalno najveće u istočnoj Slovačkoj. Demetrije je vjerojatno imao dva sina, Aleksandra i Petra, jer su njihovi sinovi 1282. dijelili među sobom golemo zemljišno blago. Aleksandrovi sinovi dobili su istočni dio od potoka Lipovec sa selom Kecerovské Kostol'any, rezidencijom, tvrđavom i zidanom crkvom, dok su Petrovi sinovi dobili zapadni dio oko rijeke Toryse. Makar su Aleksandrovi sinovi imali tvrđavu, njihov dio bio je slabije naseljen i siromašniji. Zato su Petrovi sinovi dobrovoljno prepustili njima za Velikom šumom (*magna silva*), koja je bila zajednička, imanja u dolini rijeke Topl'a: Čemerné, Čaklov, Sol', Nyrmezeu, Nadmezeu, Vezueres, brdo Solumka i teritorij oko potoka Bystrá, sva imanja već u Zemplinskoj županiji. Oko 1333. Demetrije Aba naredio je skultetu Petru da naseli selo Hlinné, koje je bilo u to doba bez stanovništva, te dio vlastelinstva Lipovec.¹¹ Tako su Abe, prema izvornim vrelima, dobili prva sela u dolini rijeke Topl'e, iako možemo pretpostaviti da su ova imanja držali u vlasništvu od 1229. godine već njihovi preci. Tvrđavom Lipovec u 14. stoljeću upravljali su kaštelani. U siječnju 1381. godine ovdje je kratko boravio kralj Ljudevit I.¹²

Godine 1240. herceg Koloman poveljom je od 8. veljače darovao istom Demetriju iz obitelji Aba Našice (*Neccha*) u Slavoniji. Već je prije našički posjed držao ban cijele Slavonije (od 1229. do 1234.) Đula Šikloški od roda Aba-Khán iz Baranje. Nakon banovanja Đula je između 1235. i 1240. zbog nevjernosti kralju zarobljen u kraljevskoj tamnici i lišen svih posjeda. Herceg Koloman darovao je našički posjed, uz pristanak kralja Bele IV., njegovu rođaku Demetriju. Treba još podsjetiti da je Đula Šikloški prije 1230. godine sagradio templarima samostan i crkvu sv. Martina u Našicama i darovao im jedan dio svoga našičkog posjeda te trgovište Našice. Demetrijevi potomci držali su u vlasništvu imanje Lipovec u istočnoj Slovačkoj i Našice u Hrvatskoj. Našički posjed bio je 1251. godine u rukama Demetrijeva sina Aleksandra. 1281. godine bio je vlasništvom Demetrijeva sina Demetrija, a 1299. i 1311. našičko imanje dijelili su među sobom potomci Siks-tova sina Demetrija.¹³ Godine 1310. kralj Karlo I. poklonio je našički templarski posjed Aleksandru od roda Aba. Godine 1312. kralj izdaje novu darovnicu, kojom Aleksandru, sinu Aleksandra *de Lypolch* [Lipovec u Slovačkoj] *generis Aba*, poklanja posjed našičkih templara *Scent Martum de Nekche*. Kralj istodobno odobrava Aleksandru da radi sigurnosti sagradi tvrđavu, koja se u pisanim izvorima spominje 1396. kao *Castrum Nekchewar* i 1403. kao *Castrum Nekche*. Ova tvrđava postoji do današnjih dana u brdima planine Krndije kao ruševine Bedemgrada. Ispod Bedemgrada postojala su sela Podgrađe, Gradec,

¹⁰ F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, Košice, 1990., str. 128–129. F. Šanjek drži hercega Kolomana po izvornim vrelima samo hrvatskim banom (1226.–1241.), koji je nosio naslov bana »Dalmacije i Hrvatske« ili bana »čitave Slavonije«. F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek*, Zagreb, 1993., str. 212.

¹¹ R. MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I.*, Bratislava, 1971., str. 252, br. 352; F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 128; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, Bratislava, 1977., str. 112–113, 120–121.

¹² F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 129.

¹³ J. JANČULA, *Predturska povijest Našica*, str. 28–30; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 112; B. KRMPOTIĆ, »Članovi plemićkog roda Aba-Khán – gospodari Našica od 1229. do 1403.«, *Našički zbornik 5, Prilozi za povijest grada*, str. 13. Tvrdi da je ban Đula bio utamničen 1236. godine.

Gornja i Donja Brazda. Nakon 1242. godine kralj Bela IV. poklonio je Aleksandru Abi i njegovim rođacima zemlju Andrijan i Čatar u Baranjskoj županiji. U to doba sela Ceremošnjak, Erdeljevac, Vukojevci, Stipanovci i Koška bila su dio našičkog posjeda.¹⁴

Drugo dijeljenje vlastelinstva Abe bilo je 1299. godine. Abe, Petrovi sinovi, dobili su tada sjeverni, manje vrijedni dio, većinom u dolini rijeke Tople, a Aleksandrovi sinovi južni, bogatiji dio, s tvrđavom Lipovec. Budući da su sinovi Petrovi osjećali nepravdu, došlo je 1311. godine opet do dijeljenja vlastelinstva ispred kaptola u Požegi. Sinovi Aleksandrovi, koji su držali Našice i južni dio vlastelinstva Lipovec u Slovačkoj, priznali su da su njihova imanja vrednija i bogatija. Dogovorili su se da ostaje važeća podjela vlastelinstva iz 1299. godine, samo što Aleksandrovi sinovi moraju isplatiti Petrovim sinovima 1300 maraka u srebru, 10 komada ypernskoga platna i pet konja u vrijednosti od 60 srebrnih maraka. Našice su onda dobili Aleksandrovi sinovi Demetrije, Aleksandar i Nikola.¹⁵ Osim Našica Abe su u 13. stoljeću dobili posjed Podgorač. U 14. stoljeću Dimitrije Aba iz Našica kupio je Djedinu Rijeku i 1329. dobio dio posjeda Ljeskovice s vinogradima, oranicama, livadama i šumama. Godine 1336. pred kanonicima ostrogonskoga kaptola izrekao je svoju oporuku i svojim kćerima Kosi, Klari i Katuši dodijelio je stečene i kupljene posjede Sv. Martin, Brestovac, Djedinu Rijeku i Ljeskovicu.¹⁶

U imanje Lipovec bilo je uključeno više sela: Kecerovské Kostol'any, Kecerovský Lipovec, Žehňa, Trst'any, Čizatice i kasnije Červenica, Tuhrina, Mudrovce, Ďurkov, Ďurd'ošík i dr.

Trst'any se pismeno prvi put spominju 1288. godine u oporuci Dionizija, sina Buduna od roda Aba, kao njegovo vlasništvo. Godine 1332. Mihael, sin Budunov, i njegovi rođaci ustali su na kongregaciji u Budimu protiv Emerika i Mikča, bana Slavonije, jer su obojica zauzeli imanja Abe, među kojima je bilo također selo Trst'any. Kao druga Abina sela u ovoj optužbi spominju se i Ďurkov i Ďurd'ošík, koja su prije bitke kod Rozhanovca (1312.) zauzeli ban Mikč i kompoltška grana obitelji Aba. Ban Mikč bio je s kompoltškom granom obitelji Aba u rodbini.¹⁷

Dionizije Aba držao je u posjedu također selo Košické Olšany (*Olchwar*). Makar ga je u oporuci 1288. darovao samostanu benediktinaca u Krásnoj nad Hornádom, dio sela bio je još 1303. u rukama Abe iz Slanca, štoviše i 1330. godine držali su ga Abe. Još prije ili nakon donacije krasňanskoj opatiji sagradili su krajem 13. stoljeća u Košičkim Olšanyma crkvu. Godine 1332.–1335. njezin župnik Stjepan platio je papinsku desetinu.¹⁸

Abe su posjedovali vjerojatno već u 13. stoljeću selo Ďurkov. U vrijeme bitke kod Rozhanovca (1312.) stali su na stranu protiv kralja. Kad je tada Ladislav, unuk Kompolta Abe,

¹⁴ J. JANČULA, *Predturska povijest Našica*, str. 39–40, 45–46; B. KRMPOTIĆ, »Članovi plemićkog roda Aba-Khán – gospodari Našica od 1229. do 1403.«, *Našički zbornik 5, Prilozi za povijest grada*, str. 11, 15–16; B. KRMPOTIĆ, »Bedemgrad – našički kaštel«, *Našički zbornik 5, Prilozi za povijest grada*, str. 192–193.

¹⁵ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 114–115; J. JANČULA, *Predturska povijest Našica*, str. 39.

¹⁶ J. JANČULA, *Predturska povijest Našica*, str. 39, 42, 46; B. KRMPOTIĆ, »Članovi plemićkog roda Aba-Khán – gospodari Našica od 1229. do 1403.«, *Našički zbornik 5, Prilozi za povijest grada*, str. 18.

¹⁷ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 104.

¹⁸ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny II.*, str. 470–471; *Monumenta vaticana historiam Regni Hungariae I./1.* (dalje samo: *MVH*), Budapest, 1887., str. 207, 319, 353, 369.

tražio za kralja Karla I. Roberta boravak, Abe iz Đurkova namjerno su ga ubili strijelom. Ubojica je bio neki Klement, sin Eykesov, gost iz Đurkova, vjerojatno Nijemac. Godine 1323. kralj je oduzeo Abama, sinovima Budunovima, imanja d'urkovskoga vlastelinstva i darovao ih slavonskome banu Mikču, koji je bio oženjen sestrom ubijenoga Ladislava. Selo Đurkov dobio je Emerik, brat ubijenoga. Još 1351. godine posjede vlastelinstva Đurkov držali su Emerikovi sinovi. Sela ovoga vlastelinstva bila su Đurd'ošik, Trst'any, Janovik i Chabžany. Godine 1332.–1335. u Đurkovu je postojala zidana crkva, župna kuća te je ondje djelovao župnik Saul.¹⁹

Godine 1234. kralj Andrija II. darovao je Demetriju, sinu Siksta *de genere Aba*, tri *terrae* u Biharskoj i tri *terrae* u Abovskoj županiji. Među zemljama u Abovskoj županiji spominje se zemlja *Byna de Zurduk*, što je današnji Hernádszurdok na desnoj obali Hornáda. U pismu kralja Andrije govori se također da je Demetrij bio odgojitelj Kolomanov i njegov glavni peharnik (*magister dapiferorum*).²⁰ Kad je kralj Bela IV. darovao zemlju Marcela, jobagijona u tvrđavi Abaujvár, nazvanu Čaňa (*Chon*) 1255. godine njemačkim gostima iz Senje u blizini Košica, dozvolio je upoznati goste s bogatstvom darovanoga sela osim Smaragda, svojega vicekancelara i prepošta u Stolnom Biogradu (*Alba Regali*), i Fyla *de Syrmia* te Menharda *de genere Aba*.²¹ Župan Morhard (vjerojatno isti Menhard) iz obitelji Aba posjedovao je u polovinom 13. stoljeća imanje Vel'ká Ida. Njegov potomak Nikola zvani Myner spominje se 1334. s naslovom *de Noghyda*. To znači da su Abe sagradili u selu kuriju, iako je već 1402. godine posjed Velike Ide dobio od kralja plemić, bivši župan Sikula u Erdelju, Petar iz Perína (Perényi).²²

Abe su imali važno mjesto u kraljevskoj kancelariji i državnoj administrativi. Među svjedocima, koji su potvrdili darovanje *villae* Topol'čany u zapadnoj Slovačkoj Dioniziju od strane kralja Bele IV., godine 1235. spominje se Demetrij od roda Aba.²³ Vjerojatno je istom Demetriju, sinu Sikstovu, Bela IV. potvrdio 1243. donaciju njegovih imanja u Biharskoj, Abovskoj i Heveškoj županiji.²⁴ U ovom je razdoblju (1246.) za vjernost u službi Bela IV. darovao Aleksandru, sinu Demetrije od roda Aba, *possessiones* u županiji Baranja i Vukovo u Slavoniji.²⁵

U 13. stoljeću plemićka obitelj Aba demografski se veoma raširila. Njezini su se članovi naseljavali sjeverno u dolini rijeka Hornáda, Toryse, Olšave, Tople i Ondave. Od kralja su dobili nova sjedišta, povlastice i zemlju. Novo središte njegove obitelji postao je srednjovjekovni gradić (*oppidum*) Drienov (*Somos, Sumus*) u sredini između gradova Košice

¹⁹ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny* II., str. 45–46; *MVH* I./1., str. 207, 319, 353, 369. Kalvinska crkva u Đurkovu ima neke arhitektonske detalje iz romanike i gotike.

²⁰ J. JANČULA, *Predturska povijest Našica*, str. 37; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny* III., str. 111. Hernádszurdok nalazi se danas u Mađarskoj.

²¹ R. MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* II., Bratislava, 1987., str. 323. Prepošta Smaragda kao kraljevskog skriptora spominje J. A. SOLDÓ, »Provala Tatara u Hrvatsku«, *Historijski zbornik*, XXI–XXII, Zagreb, 1968.–1969., str. 381.

²² M. SLIVKA – A. VALLAŠEK, *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*, str. 220.

²³ R. MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* II., str. 5.

²⁴ R. MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* II., str. 75.

²⁵ T. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae* IV., Zagreb, 1904.–1914., str. 305, br. 270.

i Prešov. Tu su Abe sagradili više kurija, u okolici kupovali zemlju i gradili tvrđave, kurije i crkve. Kad su došli, vjerojatno u prvoj polovini 13. stoljeća, u Drienov, tamo je već postojala crkva sv. Martina, biskupa. U njoj su izgradili oltar ugarskoga kralja sv. Ladislava, zaštitnika njihove obitelji. Plemić Ivan, sin Petra iz Drienova, bio je oko 1283. godine paž (servijens) kod kralja Ladislava IV. Kumanca (1272.–1290.).²⁶ Drienov je nastao iz staroga slavenskog sela. Na njegovu lokalitetu arheolozi su pronašli keramiku iz razdoblja Velike Moravske te iz razdoblja 10.–12. stoljeća. Ovaj prostor bio je kontinuirano nastanjen Slavenima, precima istočnih Slovaka, najkasnije od 9. stoljeća. Već u 13. stoljeću bilo je ovdje trgovačko središte (*locum fori*). Selom je prolazio važan trgovački put (*via regia*), jer je 1285. godine kralj Ladislav IV. nagradio Petra, sina Jurja Abe, povlasticom da može ubirati carinu. Najkasnije u prvoj polovini 14. stoljeća bilo je u Drienovu sjedište vicearhiđakona. Sve su ove činjenice uzrokovale da se Drienov od 13. stoljeća razvijao kao važan srednjovjekovni gradić.²⁷ U njegovoj neposrednoj blizini bio je, što je neobično, gradić Židov. Bilo je to opet staro slavensko naselje, koje su u 11. stoljeću naselili ugarski kraljevski čuvari i nazvali ga *Sydoupatak*. U polovini 13. stoljeća selo je bilo kraljevo imanje, a 1288. kralj Ladislav IV. darovao ga je Petru i Ivanu, sinovima Jurja iz obitelji Abe, koja je boravila u Drienovu. Na prijelomu 13. i 14. stoljeća došli su ovdje Nijemci. Abe iz Drienova željeli su za njih steći povlastice kakve su imali njemački gosti u Košicama i Gelnici i izgraditi Židov kao gradić. Premda im je 1317. godine kralj Karlo I. darovao privilegije, već u 14. stoljeću Nijemci su se odselili. Među povlasticama bilo je pravo trgovišta – sajma svaki utorak u tjednu. U gradiću je počeo razvoj trgovine i obrta. Stanovnici Židova dobili su prava kao slobodni kraljevski grad Gelnica, koji je bio poznati kraljevski rudarski grad. Godine 1364. kralj Ljudevit I. darovao je plemićima Abama iz Drienova povlasticu da grade na svome imanju rudnike zlata, srebra i drugih plemenitih kovina.²⁸ Iako u izvornim vrelima nemamo dokaze za ovu aktivnost stanovnika Židova i plemića Abe, mislim da je ona bila barem malo realizirana. U gorskom lancu Slanské vrchy, koje su vulkanskog podrijetla, u šumama okolo sela Červenica i Zlatá Baňa, kopali su zlato, živo srebro i drago kamenje (opal).²⁹ Već pri drugoj podjeli vlastelinstva Lipovec 1299. godine Abe su se dogovorili da će se u slučaju nalaza zlata, srebra ili soli te izvora slanih voda u bilo kojem dijelu gospodarstva, dobit dijeliti među svima na jednake dijelove.³⁰

U vlastelinstvu plemića iz Drienova bilo je selo Ličartovce. Kralj Ladislav IV. je 1284. godine vratio Petru iz Drienova dio imanja *Iglyche*, koje je bilo na području Ličartovca. Selo je bilo pod vlašću Abe čitavo 14. stoljeće. Njegovo selo bilo je također Lemešany, koje se spominje pri podjeli imanja 1284. godine. Ovaj isti Petar, sin Jurja iz Drienova,

²⁶ F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, Košice, 1990., str. 65.

²⁷ F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 64–65.

²⁸ Ľ. JUCK, *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350) I*, Bratislava, 1984., str. 87–88; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 385; F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 375–376.

²⁹ F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 54, 370.

³⁰ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III*, str. 115.

dobio je od kralja Ladislava IV. i selo Kendice.³¹ Petar je bio vrlo aktivan jer je krivim informacijama kod kralja Ladislava IV. stekao darovnice 1285. i 1288. godine za imanja sela Červenica kod Sabinova, makar Abe nikad nisu stvarno zauzeli taj posjed.³² U drugoj polovini 13. stoljeća Abe su sagradili tvrđavu na brdu Zamčisko, kod sela Obišovce. Selo i njegove posjede imao je već prije 1284. godine Petar Aba, a nakon njegove smrti selo i tvrđavu preuzeo je 1289. njegov sin Nikola.³³ Na početku 14. stoljeća Abe su sagradili tvrđavu kod susjednog sela Kysak, na brdu koje se danas naziva Hrad. U samom selu izgradili su kuriju.³⁴ Od tvrđava u Obišovcima ili u Kysaku nastalo je novo vlastelinstvo Aba, koje je obuhvaćalo od kraja 13. ili od početka 14. stoljeća posjede i sela u dolini rijeke Svinka i potoka Sopotnica. Najprije kao njihovo vlasništvo spominju se Sedlice, Mertice, Suchá Dolina, Miklušovce, Klenov kasnije Bratomelhaza, Ruské Pekl'any, Janov, Ľubovec, Košičany.

Na brdu Makovica (835 m nadmorske visine) u gorskom lancu Slanské vrchy, na području sela Lesíček, sagradili su također kamenu tvrđavu. U izvornim vrelima spominje se kasnije kao *castrum Makovycza alio nomine Bodonwara*, tj. tvrđava Bodona (mađ.: Kerékkö = Okrugli kamen /stijena/), jer je bila izgrađena u šumi na okrugloj stijeni. Tvrđavu je sagradio u drugoj polovini 13. stoljeća Budun, resp. Bodoň, koji je prije boravio u selu Ploské. Podrijetlom je bio iz druge loze obitelji Aba, koja se naselila u Ploskome. Budun je iz tvrđave Makovica-Bodoň držao u posjedu sela Žehňa, Chabžany, Šarišské Bohdanovce, Ploské, Ďurkov, Ďurd'ošík, Trst'any, kasnije Lesíček, Abranovce, Vyšné Mirkovce, Dečkovce, Varhaňovce, Rozsocha, Roztoka. Njegovi sinovi borili su se 1312. u bici kod Rozhanovca protiv kralja. Zato im je Karlo I. oduzeo selo Chabžany i darovao ga Emeriku iz druge loze obitelji Aba.³⁵ Zanimljivo je da su prije 1299. godine Abe iz Drienova zauzeli nasilu ovu tvrđavu, a Abe iz Lipovca uništili su njihova imanja u selu Ploské, makar su Budunovi sinovi Nikola, Stjepan, Dežo i Petar bili njihovi rođaci. Oštećeni su tužili plemiće iz Drienova i Lipovca kod kralja Andrije III. (1290.–1301.), a on je povjerio Egerskom kaptolu da istraži i popravi štetu. Iz istraživanja je poznato da nije bilo uništeno Ploské, nego drugi dio njihova posjeda, selo Šarišské Bohdanovce (*Bokdan, Bogdan*).³⁶

Kad su se 1270. godine obilježavale međe vlastelinstva i tvrđave Fúzer,³⁷ prvi put se pismeno spominje *terra Slanec*. Tada je ona bila vlasništvo Petra, sina Čame od roda Aba. Nakon 1270. Petar je vjerojatno sagradio na brdu iznad sela tvrđavu, koja se u pismenim vrelima prvi put spominje 1281., a u ruševinama postoji do današnjih dana. U kolovozu

³¹ F. ULIČNÝ, »Vznikanie cirkevného a šľachtického vlastníctva pôdy a osídlenie Šariša v 13. storočí«, *PDVS*, str. 59; F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 167, 170.

³² F. ULIČNÝ, »Vznikanie cirkevného a šľachtického vlastníctva pôdy a osídlenie Šariša v 13. storočí«, *PDVS*, str. 60; F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 55.

³³ F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 219.

³⁴ F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 161.

³⁵ F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 102.

³⁶ Štátny ústredný archív Bratislava, HM Spišská Kapitula, Scrin. IX., fasc. 4, br. 6; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 23; F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 169, 242–243.

³⁷ Danas u Mađarskoj, u neposrednoj blizini slovačke granice.

1281. godine došao je pod zidine tvrđave kralj Ladislav IV. s vojskom, jer se unutar zidina sakrio nevjerni palatin Finta, sin Davida iz obitelji Aba, sa svojim ljudima. Finta se prije zalagao da na ugarsko kraljevsko prijestolje dođe češki kralj Otokar II. (1253.–1278.) i bio je protiv gospodarskih reformi kralja Ladislava. Također je podupirao ustanak hrvatskog naroda protiv kralja u Slavoniji. Premda je u bici bilo puno mrtvih i ranjenih iz kraljevske vojske, Finta je priznao kapitulaciju. Nakon pobjede kralj je izdao više darovnica svojim vjernima zbog zasluga u bici, no 1299. opet se kao gospodar tvrđave Slanec spominje Mihael, sin Petra Abe. Godine 1303. dvije grane obitelji Aba razdijelile su među sobom vlastelinstvo Slanec, a tvrđava sa selom Slanec ostala je Mihaelu i Petru od roda Aba. U vrijeme skupljanja papinskih desetina 1332.–1337. godine u slaneckoj je crkvi djelovao župnik Anton, koji je platio 12 groša.³⁸

Novo vlastelinstvo Aba nastalo je u drugoj polovini 13. stoljeća sa sjedištem u selu Svinica. Pismeno se spominje prvi put 1276. godine, kad ga je držao Ethuruh, sin Jurja iz tarjanske grane roda Aba.³⁹ Drugi dio sela Svinica držao je Ethuruhov brat Petar. Njegov sin Petar zvani Petheuch držao je 1293. dio Svinice i nosio naslov *de Scynnae*. Godine 1299. uništio je sa svojim ljudima Šarišské Bohdanovce, a Nikoli i Stjepanu, sinovima Buduna Abe, nanio je štetu za 70 srebrnih maraka. Kao naknadu štete morao je sinovima Buduna prepustiti selo Bidovce. Godine 1302. Petar Petheuch žalio se da mu je palatin Omodej Aba preuzeo Svinicu. Ovo se selo u drugoj polovini 13. stoljeća spominje kao *villa*, što dokazuje njegov brzi gospodarski i društveni razvitak. Uz sjedište ili dvorac gospodara postojala je u drugoj polovini 13. stoljeća i romanička crkva, sačuvana do današnjih dana. U 14. stoljeću tu su djelovali redovnici pavlini, te su tu sagradili samostan. Popisivači papinskih desetina spominju da je od 1332. do 1335. u župnoj crkvi djelovao župnik Dominik, a poslije, 1358. župnik Ivan. Petheuchov sin Ivan umro je bez muškog nasljednika. Zato je kraljica Elizabeta 1384. godine poklonila sviničko gospodarstvo biskupu Valentinu iz Pečuha i njegovim rođacima. U to vrijeme svinički posjed sastojao se osim Svinice i od sela Čakanovce, Bidovce, Malý i Velký Bačkovík, Rankovce, Borda, Žírovce, Nižná Kamenica, Košický Klečenov, Banské i Ťahanovce. Biskup iz Pečuha zamijenio je vlastelinstvo 1390. godine s kraljem Sigismundom (1387.–1437.), a kralj ga je iste godine darovao plemiću Nikoli iz Perína, severinskome banu. U 15. stoljeću spominje se Svinica kao *oppidum*, u kojem je postojala od kraja 14. stoljeća carinska postaja.⁴⁰

Na sjevernoj granici vlastelinstva Lipovec važnu je ulogu imalo selo Žehňa. Najvjerojatnije su u drugoj polovini 13. stoljeća ovdje živjeli Abe. Početkom 14. stoljeća selo je bilo u vlasništvu Buduna Abe iz Ploskoga, koji je sagradio tvrđavu Makovica-Bodoň. Njegov sin Nikola sagradio je u selu kuriju. Godine 1384. boravio je u njoj Egidije, sin Ivanov.

³⁸ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str.148–149; B. KRMPOTIĆ, »Članovi plemićkog roda Aba-Khán – gospodari Našica od 1229. do 1403.«, *Našički zbornik 5, Prilozi za povijest grada*, str. 16; R. MARSINA, »Na prahu vrcholného feudalizmu«, *Dejiny Slovenska I. (do roku 1526)*, Bratislava, 1986., str. 238, 266 – bilješka br. 34; *MVH I./1.*, str. 371.

³⁹ Ova grana imala je prije imanje u Malom i Velikom Tarjánu u Mađarskoj.

⁴⁰ *MVH I./1.*, Budapest, 1887., str. 206, 319, 353; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 49–51; V. MENCL, *Středověká architektúra na Slovensku*, Praha – Prešov, 1937., str. 349–350; *A Kassai százéves egyházmege történeti névtára és emlékkönyve I.*, Kassa, 1904., str. 138.

Romanički arhitektonski detalji žehňansku crkvu datiraju najkasnije u polovinu 13. stoljeća. Riječ je o izvanrednome sakralnom objektu. Oko 1332. godine djelovao je u njoj župnik Bartol, a nakon njega Dominik.⁴¹

U Šariškoj županiji u selu Chmel'ov bio je najkasnije 1212. godine naseljen viteški red križara sv. Groba (*Cruciferi s. Sepulchri Hierosolymitani*), koji su ovdje došli iz Miechowa u Poljskoj. Krakowski knez Vladislav, misleći da je Chmel'ov prisutnošću križara Poljaka postao dio Krakowske kneževine, 1304. i 1305. darovao je selo plemiću Petru, sinu Jurja od roda Aba. Nemirni redovnici preko prepošta Henrika u Miechowu prodali su Chmel'ov 1313., nakon više od sto godina vlasništva, magistru Kokošu (Gallus) i Ivanu, sinovima Rikolfovim iz Brezovice, i otišli su u spiško selo Lendak pod Visokim Tatryma. Chmel'ov i sela Medzianky, Petič, Železnik pripala su Kokošu, koji ih je prodao 1319. Ivanu, sinu Jurja Abe iz Drienova.⁴² Na kratko vrijeme dobili su Abe i dio obližnje *villae* Hanušovce, jer je 1332. godine kralj Karlo I., na zahtjev baruna Demetrija, magistra kraljevih tavernika i njegova sinovca Denka, sina Nikole iz Našica, darovao stanovnicima Hanušovca povlastice koje su imali stanovnici Prešova. Istodobno kralj je dao stanovnicima slobodne *villae* pravo na sajam u svaku subotu u tjednu.⁴³

Kao kršćani i svjetovni patroni Abe su gradili crkve u selima Kecerovské Pekl'any, Kecerovské Kostol'any, Boliarov, Kysak, Budimír, Ploské, Miklušovce, Klenov, Seniakovce, Žehňa, Petrovany, Záborské, Brestov, Varhaňovce, Bunetice i dr. Ove romaničke ili gotičke crkve bile su posvećene ugarskim svecima kao sv. Stjepanu, sv. Ladislavu, sv. Imrihu, sv. Elizabeti Ugarskoj i dr. U Kecerovskim Kostol'anyma sagradili su crkvu prije 1282. godine, vjerojatno još u 11. ili 12. stoljeću na kraljevu inicijativu. Crkva je bila sagrađena na pustome mjestu među selima. Od nje (crkva = slovač. kostol) nastalo je ime sela Kostol'any, resp. Kostolný Lipovec. U vrijeme ubiranja papinskih desetina 1332.–1335. ovdje je postojala župa, a na njoj je djelovao župnik Petar, 1358. župnik Stjepan. U Kecerovskim Pekl'anima Abe su sagradili crkvu sv. Ladislava prije 1299. Budući da je sv. Ladislav bio kanoniziran 1192. godine, crkvu su u selu sagradili najvjerojatnije oko polovine 13. stoljeća. Tridesetih godina 14. stoljeća u njoj je djelovao župnik Toma.⁴⁴ Najkasnije na prijelazu 13. u 14. stoljeće, vjerojatno i prije, sagradili su crkvu u selu Boliarov. Tridesetih godina 14. stoljeća radio je ovdje župnik Mihael.⁴⁵ Krajem 13. stolje-

⁴¹ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny* II., Bratislava, 1973., str. 440–443; III., str. 23, 51, 269. Tvrdi da su Abe ovdje živjeli čak od prve polovine 14. stoljeća. Selo je prema Varsiku dobilo ime od staroslavenske riječi *žeg*, hrv. *žega*. U okolici do danas ljudi govore *Žegňa*. F. ULÍČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 372; E. KONČEK, *Pamiatky východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch* I., Prešov – Košice, 1966., str. 83.

⁴² C. WAGNER, *Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Posonii & Cassoviae*, 1780., str. 514–515; F. KNAUZ, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* II., Strigonii, 1882., str. 676; V. SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* I., Bratislava, 1980., str. 169, br. 353. Selo Petič ukinuto je u 15. stoljeću.

⁴³ Ľ. JUCK, *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350)* I., str. 120–121.

⁴⁴ F. ULÍČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 126–128; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny* III., str. 119, 122; R. ONDRUŠ, *Blízki Bohu i ludom.*, Cambridge, 1982., str. 171.

⁴⁵ *MVH* I./1., str. 206, 319, 354, 369; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny* III., str. 108.

ća sagradili su romaničku crkvu sv. Katarine u Kysaku. Godine 1335. platio je ovdje papinskim kolektorima župnik, no njegovo se ime ne spominje.⁴⁶

Vjerojatno je u 12.–13. stoljeću postojala crkva u Budimíru. Tridesetih godina 14. stoljeća bio je ovdje svećenik (*sacerdos*) Filip, koji je platio papinski porez 4 groša.⁴⁷ Svakako u 13. stoljeću postojala je crkva u selu Ploské. Godine 1309. spominje se u izvorima njezin župnik Miko. Današnju gotičku crkvu sagradili su u drugoj polovini 15. stoljeća navodno myšl'anski prepošti.⁴⁸

Vlastelinstvo Drienov (= *Somos*) ili Kysak imalo je od kraja 13. stoljeća posjede u dolini rijeke Svinke. Važnu ulogu imalo je tu selo Meretice, čije ime dolazi od duhovnog zaštitnika, ugarskoga sveca sv. Emerika. Crkva je sagrađena u 12. stoljeću nakon kanonizacije sv. Emerika 1083. godine na kraljevu inicijativu. Godine 1332. tadašnji župnik Ivan, kao prokurator Aba, ustao je na Egerskom kaptolu protiv palatina Vilima Drugeta, koji je na krivi način dobio od kralja Karla Roberta sela Sedlice i Miklušovce. Papinskim kolektorima župnik Ivan iz Meretica platio je 10 groša.⁴⁹ Na prijelazu 13. u 14. stoljeće Abe su posjedovali selo Suchá Dolina, gdje je postojala crkva u kojoj je 30-ih godina 14. stoljeća djelovao župnik Ivanka.⁵⁰ U Sedlicama, u crkvi sv. arkanđela Mihaela, djelovao je župnik Ivan i kasnije Stjepan.⁵¹ U selu Miklušovce sagradili su krajem 13. stoljeća ranogotičku crkvu Majke Božje. Godine 1332.–1335. ovdje je bio rimokatolički župnik Detrik, a nakon njega Dominik.⁵² Iznad Miklušovca je selo Klenov, koje je Kajul iz Drienova 1332. godine, skupa sa Sedlicima i Miklušovcima, prodao Vilimu Drugetu. Tridesetih godina 14. stoljeća postojala je u Klenovu zidana ranogotička crkva, a njezin bezimeni župnik platio je papinske desetine.⁵³ U Brestovu, vlasništvu myšl'anskog prepošta, djelovao je u tom razdoblju župnik Gabrijel i platio je 7 groša i 3 dinara. Na lokalitetu Zamčisko, sjeveroistočno od sela Brestov, bila je u srednjem vijeku mala tvrđava ili stražarski toranj (čuvarska kula) sagrađena od drva.⁵⁴

U 13.–14. stoljeću obitelj Aba još se više raširila, a njezini su članovi primili naslove po selima gdje su živjeli i boravili, ili su se sela nazivala prema njima kao npr.: od

⁴⁶ E. KONČEK, *Pamiatky východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch I.*, Prešov – Košice, 1966., str. 74; *MVH I./1.*, str. 354, 369.

⁴⁷ *MVH I./1.*, str. 207, 354; F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 44.

⁴⁸ V. SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I.*, Bratislava, 1980., str. 314, br. 716; *A Kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve I.*, Kassa, 1904., str. 384; E. KONČEK, *Pamiatky východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch I.*, Prešov – Košice, 1966., str. 40.

⁴⁹ Archív mesta Košíc, Tajný archív, U Somosi 1; *MVH I./1.*, str. 206. Meretice su od 1964. južni dio sela Radatice. U crkvi je sačuvana romanička krstionica iz 13. stoljeća. A. FRICKÝ, *Pamiatky východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch II.*, Prešov – Košice, 1969., str. 240; *A Kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve I.*, Kassa, 1904., str. 323.

⁵⁰ *MVH I./1.*, str. 206; F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 37. Selo Bratomelhaza (14. st.) bilo je smješteno vjerojatno u dolini rijeke Svinke, kod sela Ruské Pekl'any.

⁵¹ *MVH I./1.*, str. 206, 319, 354, 369.

⁵² *MVH I./1.*, str. 206, 319, 354, 369; E. KONČEK, *Pamiatky východoslovenského kraja v štátnych zoznamoch I.*, Prešov – Košice, 1966., str. 75. Danas crkvu drže grkokatolici.

⁵³ F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 133.

⁵⁴ *MVH I./1.*, str. 206; M. SLIVKA – A. VALLAŠEK, *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*, str. 100.

Abe Kecera dobili su ime Kecerovské Kostol'any, Kecerovské Pecl'any odnosno Kecerovský Lipovec,⁵⁵ Segnyey od sela Žehňa,⁵⁶ Lapispataky od sela Ploské (mađ.: Lapispatak),⁵⁷ Nádasdy od sela Nádošť, (danas Trstené pri Hornáde),⁵⁸ Budaméry od sela Budimír,⁵⁹ Szalanczi od sela Slanec i dr.

Kratko nakon tatarskoga prodora 1241./42. godine darovao je Izak, sin Abraama iz obitelji Aba, selo *Myhluk*, njegova polja i šume jasovskome prepoštvu Sv. Ivana Krstitelja. Poznato nam je to iz pisma kralja Bele IV., kojim je prepoštu Albertu 1255. potvrdio vlasništvo svih imanja darovanih od Izaka i Kolomana, brata kraljeva. Budući da su u vrijeme tatarske provale pri požaru samostana u Jasovu izgorjeli stari arhivski dokumenti, kralj je izdao nova pisma. Tatari su prolazili ovim krajevima i nedaleko od grada Mohija i rijeke Slane (mađ.: Sajó) došlo je do povijesne bitke između kraljevske vojske Bele IV. i Mongola.⁶⁰

Oko polovine 13. stoljeća Abe su osnovali premonstratski samostan u Nižnoj Myšli. Godine 1288. samostan se već rascvao. Njegovi su prepošti od početka bili iz obitelji Aba. Prvi poznati po imenu bio je Mihael, sin Petra iz Drienova. Prilikom dijeljenja imanja Aba 1283. Mihael je dobio sela Bretejovce, Trebejov i deset gospodarskih naselja (seljačkih kuća s gospodarstvom) u Drienovu. Godine 1297. darovao je svoja imanja Egidiju, sinu svoga sinovca Petra, koji je bio župan Abovske županije. Mihael je umro oko 1300. godine, jer su se 1304. Abe opet dijelili, a predmet njihova dijeljenja bilo je i Mihaelovo imanje. Njihov brat Toma bio je varadinski biskup u Erdelju. Spominje se i u pismu iz 1289. godine da je prije svoje smrti (umro je 1283./84.) imao imanje u selima Boliarov i Púch.⁶¹ Dok Boliarov postoji do današnjih dana, selo Púch nije bilo poznato. Arheolog V. Budinský-Krička otkrio je 1975. godine na lokalitetu Valalisko⁶² na području sela Herl'any naselje te pronašao keramiku iz 13.–14. stoljeća. Tu je postojalo selo Púch, a iznad njega na lokalitetu Hradisko postojala je mala tvrđava, koja je bila sagrađena vjerojatno u drugoj polovini 13. stoljeća. Možemo pretpostaviti da je bila u vlasništvu biskupa Tome, makar se u izvornim vrelima ne spominje.⁶³

⁵⁵ B. KEMPELEN, *Magyar nemes családok V.*, Budapest, 1913., str. 415. Članovi ove obitelji bili su podrijetlom od roda Aba i njegove grane Nekesei.

⁵⁶ B. KEMPELEN, *Magyar nemes családok IX.*, Budapest, 1915., str. 312.

⁵⁷ B. KEMPELEN, *Magyar nemes családok VI.*, Budapest, 1913., str. 343.

⁵⁸ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 97.

⁵⁹ B. KEMPELEN, *Magyar nemes családok II.*, Budapest, 1911., str. 455.

⁶⁰ R. MARSINA, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II.*, str. 344–345, br. 494; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny II.*, str. 213–214. Selo Myhluk, koje je postojalo između sela Rudník i Paňovce, spominje se 1419. godine bez stanovništva. J. A. SOLDÓ, »Provala Tatara u Hrvatsku«, *Historijski zbornik*, XXI–XXII, 1968.–1969., str. 372; I. SUGÁR, *Az egri püspökök története*, str. 85.

⁶¹ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 72, 107. Selo Púch bilo je u kotaru Vyšne Kamenice (lokalitet Valalisko) i ukinuto je na prijelazu 14. u 15. stoljeće. R. MARSINA, »Na prahu vrcholného feudalizmu«, *Dejiny Slovenska I. (do roku 1526)*, Bratislava, 1986., str. 288.

⁶² *Valal* je riječ istočnoslovačkog dijalekta i znači *selo, ves* = slovački: *dedina, ves*.

⁶³ M. SLIVKA – A. VALLAŠEK, *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*, Košice, 1991., str. 118; B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 74.

Drugi po imenu poznati prepošt u Nižnoj Myšli bio je Petar, vikar egerskoga biskupa Martina II. (1307.–1322.) i titularni biskup, koji se u pismenim izvorima spominje u razdoblju 1317.–1330. godine. Svoje imanje 1325. zamijenio je za biskupske desetine s egerskim biskupom Čanadom (1322.–1336.). Selo Köröm (*Keren*) u Zemplinskoj županiji prepustio je biskupu Čanadi, dok je on dobio desetine u visini dvije srebrne marke iz Nižne Myšle (*Eghazasmisle*), Vyšne Myšle, Blažica, Brestova i Mirkovca.⁶⁴

Samostan i premonstratski kaptol u Nižnoj Myšli bio je *locus credibilis*. Nastao je kao dio premostratskoga sustava, jer premonstrati su već ranije boravili na tlu istočne Slovačke u Lelesu (oko 1190.) i Jasovu (prijelaz 12. u 13. st.). Myšl'anski prepošt imao je posjede u selima Nižná Myšl'a, Vyšná Myšl'a, Blažice, Brestov, Mirkovce i kasnije Trebejov, Janov, Kisfalud (Malá Vieska),⁶⁵ Olšovany, dio Drienova i dr. Imanje je bilo predmet trgovačkih transakcija i baštine među članovima obitelji. Godine 1390. Ladislav, sin Luke Nemeta (Nijemca), darovao je svoje imanje u Ďurkovu *ad Ecclesiam de Misle Sancti Nicolai*. Donaciju je 16. listopada 1390. potvrdio prepošt Ivan iz Jasova.⁶⁶ Polovinom 14. stoljeća dobio je myšl'ansko prepoštvo kanonik Nikola iz Stolnog Biograda pod uvjetom da napusti lektorat u stolnobiogradskom kaptolu. Prepošt Ivan iz Jasova izdao je 1393. godine pismo u kojim govori o granicama sela Brestov i Mirkovce, imanju myšl'anskoga prepošta Nikole.⁶⁷ Godine 1398. spominje se myšl'anski prepošt Blaž u pismu kralja Sigismunda, koji je *ad Ecclesiam S. Nicolai de Misle* potvrdio vlasništvo sela Janov (*Janula*) i Olšovany.⁶⁸ Nakon Blaža myšl'anskim prepoštom postao je Toma, koji se spominje 1403. godine, kad je oslobodio (*absolutus est*) od nekih delikata svoga jobagijona Stjepana i njegova sina Ivana.⁶⁹

U razdoblju vlade kralja Ladislava IV. Abe su držali selo Olšovany. Onda je u selu imao kuću Ladislav (Lacko), sin Nikole iz obitelji Aba. Godine 1290. spominje se Nikola, sin Abe *de Elswa*, kojega su ubili plemići iz sela Gyňov. Dominik, sin Ladislavov i unuk Nikolin bio je posljednji potomak Aba, premda nije boravio u Olšovanyima, nego u selu Trstené pri Hornáde. Nakon njegove smrti oko 1335. godine kralj Karlo I. darovao je njegovo vlastelinstvo Vilimu Drugetu. Na kraju 13. stoljeća postojala je u Olšovanyima crkva sv. Petra i Pavla. Njezin župnik Ivan platio je 1332.–1335. papinski porez.⁷⁰ Sjedištem ove grane Aba postalo je Trstené pri Hornáde. Dio ovoga vlastelinstva bilo je selo Skároš, koje se pismeno prvi put spominje 1270. godine. Valjda 2 km istočno od sela u lokalitetu Hrad (Várhed') sagradili su Abe na prijelazu 13. u 14. stoljeće tvrđavu, koja je služila ne samo za boravak nego kao stražarski objekt za čuvanje ceste od Abaujvára prema Košicama te gorskoga prijelaza prema tvrđavi Füzer.⁷¹ Dio vlastelinstva Aba u Trste-

⁶⁴ I. SUGÁR, *Az egri püspökök története*, str. 98; Archív mesta Košíc, Košice, Tajný archív, u: *Misle*, br. 1–2.

⁶⁵ Selo je bilo u kotaru Nižne Myšle i ukinuto je u 15. stoljeću.

⁶⁶ Archív mesta Košíc, Košice, Tajný archív, u: *Misle*, br. 3.

⁶⁷ Archív mesta Košíc, Košice, Tajný archív, u: *Misle*, br. 4.

⁶⁸ Archív mesta Košíc, Košice, Tajný archív, u: *Misle*, br. 5.

⁶⁹ O. R. HALAGA, *Acta iudicaria civitatis Cassoviensis 193–1405*, München, 1994., str. 275.

⁷⁰ B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, str. 97; *MVH I./1.*, str. 206, 319, 353, 369.

⁷¹ M. SLIVKA – A. VALLAŠEK, *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*, str. 195.

nom bilo je također selo Košická Polianka, koje se spominje 1335. godine kad je vlastelinstvo prešlo u posjed Vilima Drugeta.⁷²

Od 1299. godine Abe su držali u svojoj vlasti vlastelinstvo Marhaň. Te godine Nikola, sin Jaroslava iz Chmel'ovca, prodao je vlastelinstvo Marhaň Petru, sinu Jurja iz Drienova. Već u 13. stoljeću dijelovi posjeda bila su sela Brezov i Lascov. Do polovine 14. stoljeća njegov dio bila su i sela Matovce, Giraltovce i Francovce. U Marhani je 30-ih godina 14. stoljeća postojala crkva u kojoj je djelovao župnik Jakov.⁷³

Kralj Karlo Robert darovao je 1320. godine dio imanja oko ceste između Marhana i Kučina oko rijeke Tople Petru, kojega su zvali Abawydych, čije prezime potvrđuje da je bio također iz obitelji Aba. Čini se da je Petar držao već prije posjed Kučina. Kralj je naredio Spiškom kaptolu da ograniči Petrovo imanje Kučina i sela *Hartmanfalva*, što je današnje selo Nemcovce. Ime je dobilo po prvom sucu Nijemcu Hartmanu. Drugo selo koje je bilo dio kućinskoga vlastelinstva bile su Hankovce, koje je naselio sudac, Nijemac Hanus, Hanko. Oko polovine 14. stoljeća na kućinskom vlastelinstvu nastalo je selo Porúbka. Petar i njegov brat Gal naselili su se u Kučinu i sagradili tamo kuriju. Na kraju 13. ili početkom 14. stoljeća sagradili su u Kučinu crkvu u kojoj je 1332. godine djelovao župnik Dominik.⁷⁴

Abe su se doselili u 13. stoljeću još sjevernije u istočnu Slovačku, u dolinu rijeke Ondave. Vjerojatno su već u prvoj polovini 13. stoljeća posjedovali dio vrlo velikoga vlastelinstva Smilno (približno od Bardejova do Svidníka), jer je 1269. godine, ili nešto prije, plemić Pud (*Pued, Prügy*) Aba, sin Artolfa iz bodrogkeresturske grane, prodao za 30 srebrnih maraka svoje imanje na vlastelinstvu Smilno Šimunu, sinu Stjepanovu. Pud je rekao pred Egerskim kaptolom da je ovaj posjed dobio kao baštinu od svojega djeda, koji ga je dobio od kralja za ratne zasluge.⁷⁵ Pud Aba sagradio je vjerojatno samostan u Prügyju (Mađarska), koji se pismeno spominje 1352. i 1368. godine kao *Pyudmonostora*.⁷⁶

Na prijelazu 13. u 14. stoljeće Abe su bili najjači plemići u istočnoj Slovačkoj. Ustali su kao oligarsi protiv kralja Karla Roberta iz Anjoua. Prema Omodeju Abi (Amadeus, Omodej) jedna se grana nazivala Omodejovci. Godine 1305. spominje se u pismenom vrelu Petar *de Kyrysthur*⁷⁷ iz obitelji Guthkeled. Iz ove obitelji bili su podrijetlom Omodejovci. Obitelj Guthkeled imala je sjedište u tvrđavi Lindva, današnja Gornja Lendava u hrvatskom Međimurju, i imala je veze s viteškim redom ivanovaca. Znamo da su ivanovci boravili oko 1240. godine u nekom hospiciju ili tvrđavi na području Zemplínske Teplice i vjerojatno u Pariču kod grada Trebišov. Plemić Andronik, vlasnik tvrđave Parič 1254.

⁷² B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny II.*, str. 478.

⁷³ *MVH I./1.*, str. 210, 317, 371; F. ULÍČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 190–191.

⁷⁴ F. ULÍČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 86, 89, 153–154, 208, 248; *MVH I./1.*, s. 210, 317. Današnja crkva Prikazanja Gospodinova (što je prije bio blagdan Majke Božje, Svijećnica) u Kučinu je s kraja 14. stoljeća.

⁷⁵ P. RATKOŠ, »Vznik a osídlenie makovického hradného panstva do začiatku 17. storočia«, *PDVS*, str. 41–42; F. ULÍČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 282–283.

⁷⁶ B. KOVÁCS, *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, str. 126.

⁷⁷ V. SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I.*, Bratislava, 1980., str. 183, br. 392. Danas se selo zove Zemplínska Teplica, dijalektom Kerestur.

godine, bio je sin grofa Ivana Parisa i njegove supruge, koja je bila kći Pavla iz obitelji Guthkeled. Kod Pariča arheolozi su našli crkvu Duha Svetoga iz prve polovine 12. stoljeća.⁷⁸

Omodej je boravio u svojoj tvrđavi u Göncu, a neko vrijeme i u tvrđavi Sokol', koja je nastala kao lovačka na inicijativu kralja krajem 12. ili početkom 13. stoljeća. Tu je oligarh Omodej potvrdio 1289. godine podjelu imanja južnošariških sela između plemića, njegovih rođaka iz Drienova.⁷⁹ Omodej i šestorica njegovih sinova držali su u vlasništvu velike i jake tvrđave Šariš i Tobol (Maglovec) u Šariškoj županiji, tvrđavu Ľubovňu u Spiškoj županiji, velike latifundije u Abovskoj, Turňanskoj, Gemerskoj (1339. Abovce), Zemplinskoj i Užgorodskoj županiji te su postali najjači magnati u istočnoj Slovačkoj. Starije donacije i darovnicu čitave Užgorodske županije potvrdio je Omodeju kralj Andrija III. prema prijedlogu ostrogonskoga nadbiskupa, egerskoga biskupa Andrije II. i nitranskoga biskupa Pashaza. Omodej Aba postao je velik heroj kad su u siječnju 1285. godine drugi put vojske tatarskih khana Nogaja i Telebugua napale istočnu Slovačku. Najveće štete nanijeli su Spišu (uništili zgradu kaptola, crkvu, arhiv), Šarišu i Abovu, iako su pretrpjeli poraz od vojske koju je vodio Omodej.⁸⁰

Omodej Aba darovao je 1295. godine selo Kojatice u dolini rijeke Svinke plemiću slavonskoga podrijetla Benediktu, koji je posjedovao susjedno vlastelinstvo Svinia.⁸¹ Godine 1299. Omodej je darovao zemlju *Basfyamiklousfelde* (zemlja Nikolina, sina Bašina), što je današnji Slivník, svojim službenicima Petru i Dioniziju.⁸² S vitezom Sinkom zamijenio je 1307. godine selo Vyšná Šebastová i imanje *Holloudzalasa* (najvjerojatnije selo Podhradík), za selo Záborské. Sinko, sin Tomin, sagradio je na brdu Mačka tvrđavu Šebeš i oko 1363. godine osnovao novo selo Podhradík (*Vaarallya*). Donaciju Sinkovih imanja potvrdio je kralj Karlo Robert 1315. godine, a tvrđava se već spominje u ovoj kraljevskoj confirmaciji.⁸³ Ivan Aba, sin Jurjev, darovao je 1326. godine dio svoga imanja Chmel'ov i Delňa servijensu Petru, kojega su zvali *Lovag* (= vitez). Petar je dao jedan dio darovanog posjeda zvani Delňa (danas Kokošovce) svome sinu Ivanu, dok je drugi dio Chmel'ov ostao njemu. Na području ovog sela na brdu Varačka Petar je sagradio malu tvrđavu, koja je postojala do polovine 15. stoljeća. Neki povjesničari tvrde da su tu tvrđavu sagradili križari sv. Groba ili plemići, koji su držali Chmel'ov prije, jer tvrđava se u pismenim vrelima spominje već 1319. godine. No istina je da je Petar Lovag osnovao selo

⁷⁸ M. SLIVKA – A. VALLAŠEK, *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*, Košice, 1991., str. 210, 234; A. SZIRMAY, *Notitia historica comitatus Zempléniensis*, Badae, 1803., str. 238.

⁷⁹ F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 288.

⁸⁰ R. MARSINA, *Slovensko ako súčasť uhorského ranofeudálneho štátu*, Slovensko I. – Dejiny, Bratislava, 1971., str. 238–239; I. SUGÁR, *Az egrí püspökök története*, str. 85. Na mjestu tvrđave Tobol ili Maglovec sagradili su plemići Kapyovci, nakon uništenja u bici 1312. godine, novu tvrđavu 1410., koja se od tada naziva Kapušiansky hrad.

⁸¹ V. SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* I., str. 434, br. 1015; F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 137; F. ULIČNÝ, »Vznikanie cirkevného a šľachtického vlastníctva pôdy a osídlenie Šariša v 13. storočí«, *PDVS*, str. 61.

⁸² Archív mesta Košic, Košice, Tajný archív, fasc. Szilvasujfalu, br. 1.

⁸³ C. WAGNER, *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, str. 315–316; V. SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* I., br. 455; F. ULIČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 244.

Lovagfalua, koje je postojalo u 14.–15. stoljeću u blizini Chmel'ova i *Lovaghaza*, koje je postojalo kod Drienova.⁸⁴ Te donacije potvrđuju da su Abe posjedovali već prije, to znači u 13. stoljeću, navedena imanja.

Nakon smrti kralja Andrije III. godine 1301. nije bilo u Ugarskoj nasljednika kraljevskoga prijestolja. Hrvatski ban Juraj Šubić već je u proljeće 1300. godine pozvao u Ugarsku Karla Roberta, koji je bio unuk napuljskoga kralja Karla II. i Marije, kćeri ugarskoga kralja Stjepana V. Iako je ostrogonski nadbiskup Grgur krunio 12-godišnjega Karla I. Roberta, ugarski Sabor krunidbu nije prihvatio. Matej Čák i Omodejovci željeli su na ugarskom tronu češkoga kralja Većeslava II., ili njegova sina Većeslava, koji je bio okrunjen u Stolnom Biogradu kao Ladislav V., no ovaj je 1305. abdicirao. Napokon je 1308. Karlo Robert drugi put okrunjen. Premda je Matej Čák postao, slično kao Omodej, jedan od trojice palatina Ugarske, nastale su teškoće između kralja i oligarha zbog djelovanja Mateja Čáka. Matej je, naime, uništavao kraljevske gradove, predjele i crkvene posjede od Trenčina preko Nitre i Ostrogona do Budima.⁸⁵

Omodej Aba, sin Davidov, stekao je velike zasluge kao pokrajinski sudac 1283.–1285. godine te kao vitez kod drugoga prodora Tatara u Ugarsku 1285. Palatin je bio 1285.–1301. te 1303.–1311. Od 1301. postao je župan Spiške županije. Nakon te godine držao je u posjedu do svoje smrti tvrđavu Ľubovňa.⁸⁶ Godine 1303. prešao je na stranu kralja Karla Roberta, premda njegov prijelaz nije bio iskren. Anjouovci su čak preporučili Karla Roberta pod zaštitu Omodeja. Grad Košice i spiški Saksonci bili su protiv kralja i njegova zaštitnika i 1303./4. godine napali su tvrđavu u Göncu, gdje su Omodej i kralj boravili. Omodej je tražio samo bogatstvo, vlast i svoje interese. Godine 1304. pridobio je, dragovoljno ili nasilno, na kraljevu stranu grad Košice. Učinio je to zato jer je želio dobiti kraljevski grad sasvim pod svoju vlast. Zbog toga je počeo graditi, vjerojatno u razdoblju 1303.–1307. godine, veliku i jaku tvrđavu u Gornjim Košicama (*Superior Cassa*) na lokalitetu Hradová. Međutim, to mu nije uspjelo, jer je neprijateljstvo između kralja i grada Košica 1307. godine potpuno nestalo i zavladao je mir.⁸⁷ U jednoj maloj bici 1311. godine Omodeja su ubili košički Nijemci u Košicama. Njegovi sinovi i supruga odlučili su se za parnicu s gradom Košicama. Kralj je stoga 3. listopada 1311. tamo poslao ostrogonskoga nadbiskupa Tomu i vesprimskoga biskupa Stjepana. Pravorijek je bio u korist grada Košica, koji je Omodej želio dobiti na nepravedan način pod svoju vlast. Parnica se okrenula protiv Omodejovaca, koji su se morali obvezati da će vratiti kralju Abovsku i Zemplinsku županiju te tvrđave Mukačevo i Ľubovňa i da više neće uznemirivati Košice i druga kraljevska imanja. Egerski biskup Martin II. obvezao je Omodejovce da ispune

⁸⁴ V. SEDLÁK, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* I., br. 1 i br. 415; F. ULÍČNÝ, *Dejiny osídlenia Šariša*, str. 175–176; M. SLIVKA – A. VALLAŠEK, *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*, str. 185. Lokalitet Varačka danas je u kotaru susjednog sela Radvanovce.

⁸⁵ R. MARSINA, *Slovensko ako súčasť uhorského ranofeudálneho štátu*, Slovensko I. – Dejiny, Bratislava, 1971., str. 241; G. J. KOČIŠ, *Rozhanovce v kultúrnych dejinách Slovenska*, Bardejov, 1994., str. 9–10.

⁸⁶ I. CHALUPECKÝ – M. SMATANA, *Hrad Ľubovňa*, Martin, 1987., str. 11.

⁸⁷ O. R. HALAGA, »Boj Košic proti oligarchii Omodejovcov a Matúš Trenčiansky«, *Historický časopis* 44, str. 329; M. SLIVKA – A. VALLAŠEK, *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*, str. 142–143.

presudu pod kaznom interdikta i izopćenja iz Crkve.⁸⁸ Omodejovci su formalno prihvatili presudu, no na slobodi su se još više ujedinili s Matejem Čákom protiv kralja. Zauzeli su tvrđavu Šariš, uništili kraljevski grad Sarospatak, spalili su selo, vjerojatno i tvrđavu Zemplín, gradić Sečovce i htjeli su nasilu dobiti Košice. Kralj Karlo ratovao je s njima pod tvrđavom Šariš i Kapušany. Iako je tvrđava Kapušany kapitulirala, Šariš nije. Kaštelan tvrđave Kapušany bio je Henrik iz Brezovice, koji je pao u zarobljeništvo. Tvrđavu Šariš štitio je, po naredbi Mateja Čáka, Demetrij, sin Nikolin iz obitelji Kačić. Omodejovci su išli s vojskom na Košice. Pomoć su tražili od Mateja Čáka, koji je bio podrijetlom također od roda Aba. Matej Čák, oligarh i gospodar Trenčina, vladao je gotovo cijelom zapadnom i srednjom Slovačkom. Poslao je Omodejovcima svoga vojskovođu magistra Abu Velikoga iz nitranske grane obitelji Aba, koji je živio u Šintavi, no njegova vojska došla je prekasno. Vojskovođa Aba Veliki ubijen je u bici, a Omodejovci su izgubili. Veliku pomoć pružao je kralju, osim drugih vojskovođa, Toma iz Szécsenya (Sečeni), iz hrvatske plemićke obitelji Kačić.⁸⁹

15. lipnja 1312. došlo je do velike bitke između kraljevske vojske i oligarha u dolini rijeke Toryse kod sela Rozhanovce u blizini Košica. Bitka je bila vrlo teška. Da nisu došli u pomoć kralju spiški Nijemci (Saksonci), križari – ivanovci i vojska iz Košica, kralj bi bio poražen. Nakon te pomoći kralj je pobijedio, a Abe kao kraljevi neprijatelji puno su izgubili. Sinovi Omodejevi, Ivan i Ladislav, pali su u bici, slično kao i vojskovođe Demetrij Kačić i Aba Veliki. No obitelj je već bila tako velika da nije izginula, ali nije više bila tako složna. Poneki Abe bili su na kraljevoj strani. Krvne veze nisu bile tako jake i obitelj je izgubila čast i vlast, koju je imala u 12.–13. stoljeću. Kralj je odredio srušiti njihovo obiteljsko sjedište – tvrđavu u Göncu. Imanja Aba preuzeli su odani kralju Karlu I. Robertu. Najviše je preuzeo palatin i župan Spiške i Abovske županije Filip Druget, podrijetlom iz francusko-napuljske obitelji, Aleksandar Aba iz grane Nekcsei i Toma Sečeni iz obitelji Kačić, iako je ovaj posljednji otišao na svoja imanja u Novogradskoj županiji (*Nógrad*) na jugu srednje Slovačke. Prije je bio kaštelan tvrđave Ľubovňa i sudac sela istog imena.⁹⁰ Filip Druget dao je u oporuci imanja sinu Vilimu, koji je bio spiški i abovski župan. Nakon palatinove smrti godine 1327. Vilim je preuzeo njegovo vlasništvo. Godine 1330. Abe iz Slanca dobili su od Vilima Drugeta kao zamjenu nevrijedna sela Široké, Fričovce, Hendrichovce i Bertotovce u Šariškoj županiji te su morali njemu prepustiti tvrđavu i vlastelinstvo Slanec.⁹¹

⁸⁸ T. LAMOŠ, »Bitka pri Rozhanovciach«, *PDVS*, str. 65–66; B. KRMPOTIĆ, »Članovi plemićkog roda Aba-Khán – gospodari Našica od 1229. do 1403«, *Našički zbornik 5, Prilozi za povijest grada*, str. 16; I. SUGÁR, *Az egri püspökök története*, str. 93.

⁸⁹ J. ŠPIRKO, *Cirkevné dejiny II.*, Turčiansky sv. Martin, 1943., str. 56–57; I. SUGÁR, *Az egri püspökök története*, str. 117; I. CHALUPECKÝ – M. SMATANA, *Hrad Ľubovňa*, str. 13; T. LAMOŠ, »Bitka pri Rozhanovciach«, *PDVS*, str. 66.

⁹⁰ T. LAMOŠ, »Bitka pri Rozhanovciach«, *PDVS*, str. 67; I. CHALUPECKÝ – M. SMATANA, *Hrad Ľubovňa*, str. 13; G. J. KOČIŠ, *Rozhanovce v kultúrnych dejinách Slovenska*, str. 13.

⁹¹ C. WAGNER, *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, str. 330–332. Neki povjesničari tvrde da je Vilim bio sinovac Filipov, makar u pismenom izvoru, koji je izdao C. Wagner, stoji: *Philippum ... Patrem ipsius Magistri Willermi ...*, str. 331.

Vlastelinstvo Lipovec nakon bitke kod Rozhanovca dobio je od kralja Karla I. Aleksandar Aba. Kad je oko 1326. godine umro, vlastelinstvo je pripalo njegovu starijem bratu Demetriju, koji je bio kraljevski tavernik, a u tvrđavi je boravio samo njegov kaštelan Ivan. Kad je Demetrij 1338. umro bez muškoga potomka, slično kao Aleksandar, vlastelinstvo je pripalo sinovcu Denku, sinu njegova mlađega brata Nikole. Međutim, magistar Denk živio je u Slavoniji i uz svoje ime pisao naslov *de Nekche*, iz Našica. Nije znao od susjeda sačuvati svoja daleka imanja u Abovskoj i Šariškoj županiji te je 1346. želio prodati vlastelinstvo Lipovec. Tome su se usprotivili njegova supruga i sin Aleksandar. Godine 1350. Denk je morao braniti i svoje posjede Ladislavovci, Luka i Jagodnja pred borskim kaptolom u Đakovu protiv Filipa Koroga. Kad je Denk 1350. godine umro, imanja je dobio sin Aleksandar, a nakon njega njegov sin Sigismund (Žiga). Ovaj je također bio bez muškoga nasljednika, zato je sklopio ugovor s Nikolom *Treutelom de Newna* (Levanjska Varoš), mačvanskim banom, na temelju kojega su se uzajamno priznali za braću i obećali jedan drugome da ako jedan od njih umre bez sina, imanje dobije drugi. U ugovoru iz 1396. spominje se kao Sigismundovo vlastelinstvo Lipovec u Šariškoj županiji. Još se 1398. godine Sigismund bunio protiv toga jer su njegovo selo Banské, dio vlastelinstva Lipovec, htjeli zauzeti plemići iz Rozhanovca (Rozgonyi). Slično se bunio još 1402. godine, no kratko nakon te godine vjerojatno je umro, jer je 1406. vlastelinstvo Lipovec posjedovao magistar Petar *de Dobi*, a kasnije 1427. Juraj *de Doby*. To znači da su posljednji potomci Aba iz lipovske loze izumrli na početku 15. stoljeća.⁹² Posljednji članovi loze Aba iz Kysaka izumrli su 1470. godine, a posjed je postao kraljevo vlasništvo.⁹³

Slično su Abe izgubili svoje posjede u Slavoniji. Sigismund (Žiga) i njegova braća Stjepan i Nikola, sinovi Aleksandra od roda Aba, bili su u savezu s pristašama napuljskog kralja Ladislava Napuljskog (1387.–1437.) protiv Sigismunda Luksemburškog. Budući da se Abe nakon proglašenja Sigismunda Luksemburškog 1403. nisu pokorili ugarskome kralju i njegovoj »svetoj kruni«, poveljom od 4. studenoga 1403. kralj im je oduzeo čast plemića i sva njihova obiteljska imanja. Izgubili su Podgorač i Našice sa 65 sela. Iako je kralj znao za ugovor između Sigismunda i Nikole Trentula, 1403. darovao je našički posjed Davidu Lackoviću *de Szant*, a 1407. prodao ga je za 17.500 forinti najvjernijim pristašama Nikoli i Ivanu Gorjanskom. Poslije je kralj posjed poklonio Gorjanskima.⁹⁴

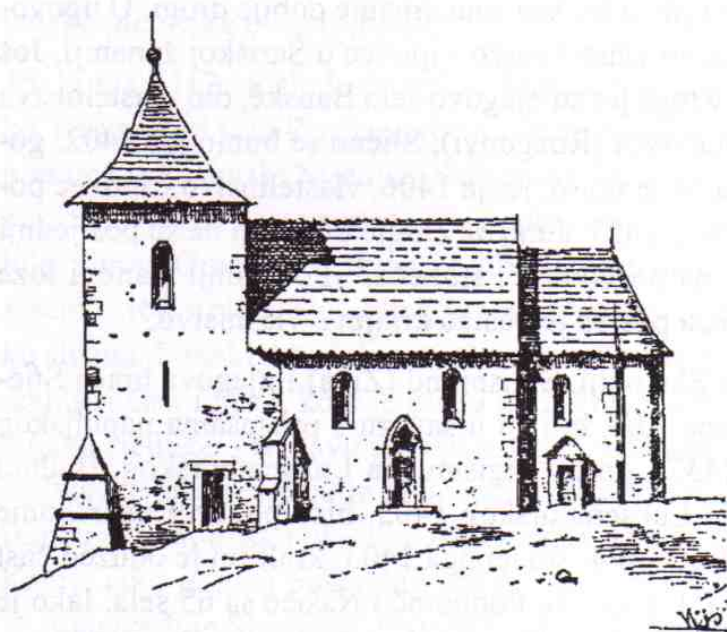
Abe su u Slavoniji, slično kao u Slovačkoj, živjeli u harmoniji s Crkvom. U Našicama je Đula od roda Aba-Khán darovao templarima posjed Sv. Martin. U 14. stoljeću tu su živjeli ivanovci i franjevci. U mnogim selima u okolici Našica postojale su zidane romaničke i gotičke crkve u kojima su djelovali župnici svjetovnog svećenstva. Sačuvani su spisi o davanju papinskih desetina u godinama 1332. i 1335. Izvanrednu vrijednost ima do današnjih dana sačuvana romaničko-gotička crkva sv. Martina u selu Martin kraj Našica.

⁹² B. VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny III.*, s. 115–116; B. KRMPOTIĆ, »Članovi plemićkog roda Aba-Khán – gospodari Našica od 1229. do 1403.«, *Našički zbornik 5, Prilozi za povijest grada*, str. 18.

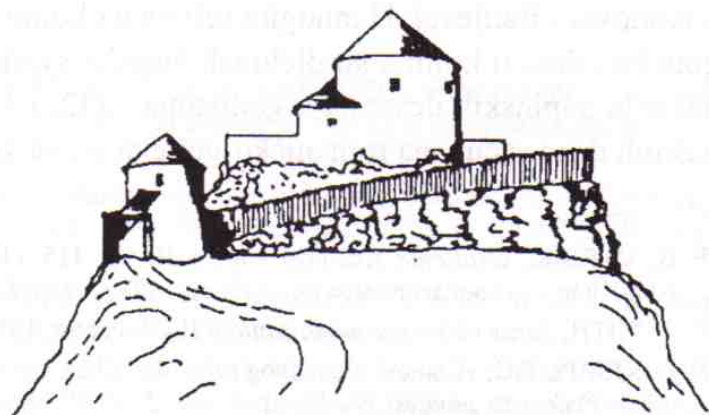
⁹³ S. TÓTH, *Sáros vármegye monografiája II.*, Budapest, 1910., str. 245.

⁹⁴ B. KRMPOTIĆ, »Članovi plemićkog roda Aba-Khán – gospodari Našica od 1229. do 1403.«, *Našički zbornik 5, Prilozi za povijest grada*, str. 21–22; J. JANČULA, *Predturska povijest Našica*, Našice, 1996., str. 50–54.

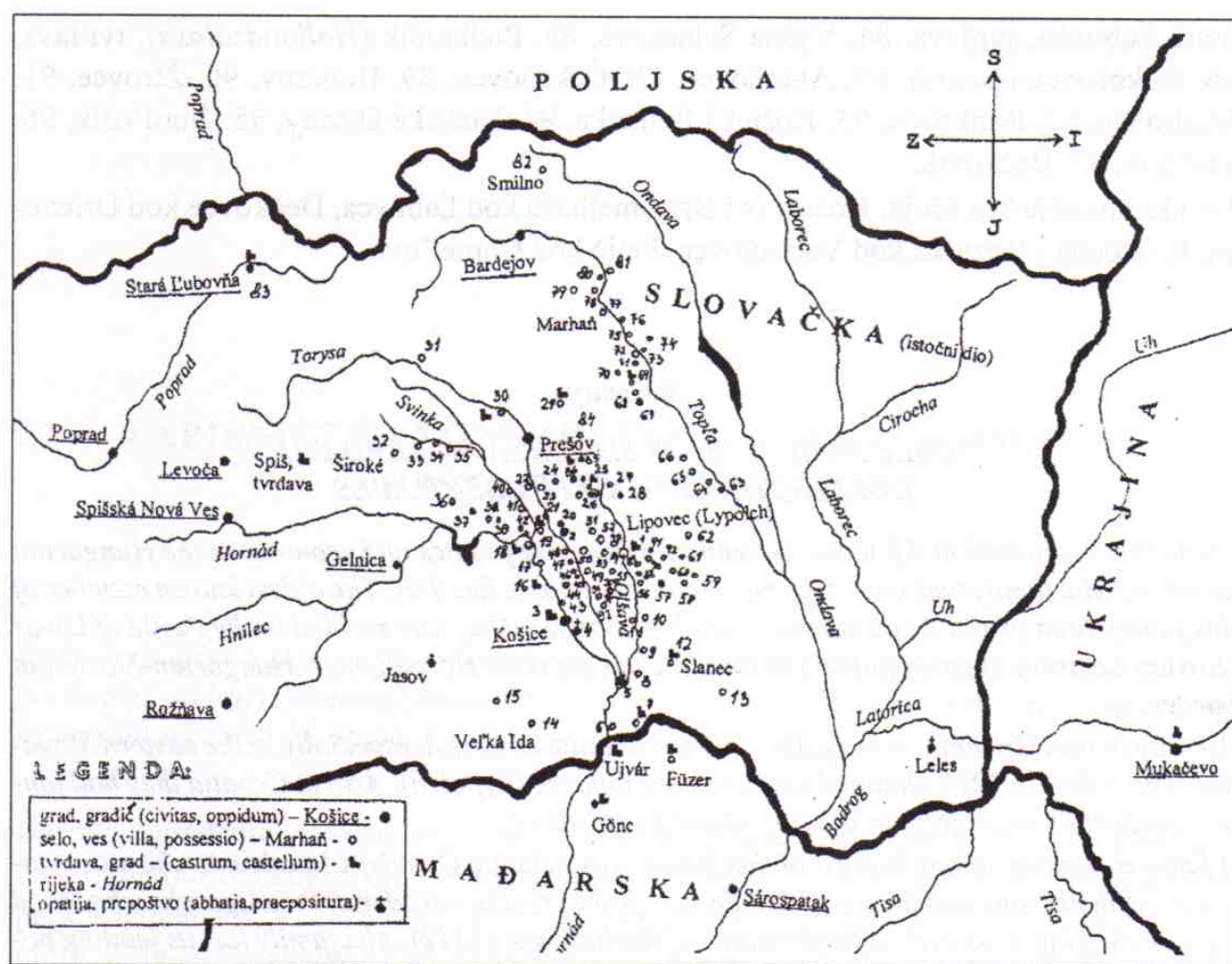
Plemstvo obitelji Aba steklo je svjetovna vlastelinstva (Kecеровský) Lipovec, Našice, Podgorač, Drienov (= Sumus, Somos), Kysak, resp. Obišovce, Slanec, Ploské, Svinica, Budimír, Žehňa, Ďurkov, Olšovany i Trstené pri Hornáde te crkvena vlastelinstva Krásna nad Hornádom i Nižná Myšľa. Članovi obitelji imali su velik utjecaj na kulturne, gospodarske i društvene događaje u Abovu, Šarišu, Zemplinu, Gemeru i u drugim dijelovima Slovačke, Hrvatske i Ugarske, gdje su živjeli i boravili i u idućim stoljećima. Neki od njih bili su biskupi, prepošti, palatini, tavernici, kaštelani, župani, vojnici, suradnici i protivnici kralja i nižeg plemstva. U 13. i 14. stoljeću dali su području gdje su boravili vrijedan pečat u razvitku arhitekture, vojničke tehnike, trgovine, obrta, poljoprivrede, umjetnosti i nacionalnosti. Zanimljivo je da na poseban način povezuju u povijesti Slovačku s hrvatskom Slavonijom. Poznato je da su hrvatski Kačići došli također u 13. stoljeću u Slovačku, gdje su slično kao važna plemićka obitelj u službama kralja imali više imanja i utjecaja.

Sl. 1. Žehňa – romaničko-gotička crkva iz polovine 13. stoljeća

Sl. 2. Herľany, lokalitet Hradisko – idealna rekonstrukcija Abine tvrđave iznad ukinutog sela Puch (prema F. Pogrányi-Nagy, 1929.)

Sl. 3. Mapa Abinih imanja u istočnoj Slovačkoj (prema P. Sedlák, 2001.)

1. Kecerovce (Kecerovský Lipovec, tvrđava *Lypolch*), 2. Drienov, 3. Košice (*Kassa Superior*, tvrđava), 4. Košice, dio Krásna nad Hornádom, opatiija, 5. Nižná Myšľ'a, prepoštvo, 6. Trstené pri Hornáde, 7. Skároš, selo i tvrđava, 8. Vyšná Myšľ'a, 9. Blažice, 10. Ďurkov, 11. Olšovany, 12. Slanec, tvrđava, 13. Slivník (*Basfyamiklousfelde*), 14. Vel'ká Ida, 15. Myhľuk, ukinuto selo, 16. Sokol', tvrđava, 17. Trebejov, 18. Kysak, selo i tvrđava, 19. Obišovce, selo i tvrđava, 20. Židov, ukinuto oppidum, 21. Ličartovce, 22. Kendice, 23. Petrovany, 24. Záborské, 25. Lesiček, selo i tvrđava *Bodonwára*, 26. Žehňa, 27. Tuhrina, 28. Červenica, 29. Kapušany, tvrđava Tobol ili Maglovec, 30. Vel'ký Šariš, tvrđava, 31. Červenica pri Sabinove (?), 32. Široké, 33. Fričovce, 34. Hendrichovce, 35. Bertotovce, 36. Klenov, 37. Miklušovce, 38. Sedlice, 39. Suchá Dolina, 40. Janov, 41. Radatice, dio Meretice, 42. Ľubovec i dio Ruské Pekl'any, 43. Košice, dio Ťahanovce, 44. Budimír, 45. Bretejovce, 46. Seniakovce, 47. Lemešany i dio Chabžany, 48. Janovík, 49. Ploské, 50. Šarišské Bohdanovce, 51. Mirkovce, 52. Brestov, selo i tvrđava, 53. Varhaňovce, 54. Bunetice, 55. Čižatice, 56. Bidovce, 57. Svinica, 58. Košický Klečenov, 59. Borda, 60. Nižná Kamenica, 61. Herľany, tvrđava i ukinuto selo Puch, 62. Banské, 63. Čemerné, 64. Čaklov, 65. Sol', 66. Hlinné, 67. Hanušovce nad Topľ'ou, 68. Medzianky, 69. Radvanovce, tvrđava Varačka, 70. Chmel'ov, 71. Źelezník, 72. Giraltovce, 73. Francovce (danas dio Giraltovca), 74. Matovce, 75. Brezov, 76. Lascov, 77. Marhaň, 78. Nemcovce (*Hartmannfalva*), 79. Hankovce, 80. Porúbka, 81. Kučín, 82. Smilno, 83.

Stará Ľubovňa, tvrđava, 84. Vyšná Šebastová, 85. Podhradík (*Holloudzalasa*), tvrđava, 86. Kokošovce (*Delna*), 87. Abranovce, 88. Čakanovce, 89. Boliarov, 90. Žirovce, 91. Múdrovce, 92. Rankovce, 93. Košická Polianka, 94. Košické Olšany, 95. Ďurd'ošík, 96. Trst'any, 97. Bačkovík.

Još ukinuta sela bez broja: Košičany i Bratomelhaza kod Ľubovca, Dečkovce kod Drienova, Rozsocha i Roztoka kod Varhaňovca, Petič kod Chmel'ova.

Summary

NOBLE FAMILY ABA IN SLOVAKIA AND CROATIA DURING THE 13TH AND 14TH CENTURIES

During the thirteenth and fourteenth century, regarding politics and economy in the Hungarian kingdom, Aba family was one of the most important noble families. The oldest known member of this family (and probably its founder) was king Samuel Aba, who resided in the castle of Ujvar (Novum Castrum, later Abaujvar) in the valley of the river Hornád, near Hungarian-Slovakian border.

Already in the thirteenth century Aba family was quite powerful, especially in the eastern Slovakia, where they in 1229 obtained landed estate Lipovec (Lypolch). Also in Croatia they had landed properties, especially in the surroundings of Našice.

A famous member of one branch of this family was palatine Omodej (Amadeus), who was – together with his sons and palatine Mathew Čak from Trenčín – leader of the oligarchs who stood against the king. However, after the battle of Rozhanovac (1312), Aba family lost its leading position.

By the same token, Aba family influenced in many ways political, social and religious life in the kingdom. Beside this, they established and built many villages, towns, castles (Lipovec, Somos near Kysak, Somos near Obišovac, Bodonvar near Lesičak, Hradisko near the village of Herlany, Bedemgrad near Našice etc.). Furthermore, they founded many Romanesque and Gothic churches in the regions of Košice, Prešova and Našice. In the eastern Slovakia this family founded several monasteries: e.g. 1143 Benedictine monastery in Krásna near Hornádam (Séplak), and 1288 in Njižna Myšli. Before the year 1230 Gyula of Šilkoš had founded a Templars' monastery and the church of St. Martin in Našice. Moreover, he gave them a part of his landed property together with the market place of Našice. Many members of this family were bishops, palatines, and they held many state duties in their hands. Because of the great number of the family members involved in the state and Church business this family played an important role in the kingdom up to the fifteenth century.